

РАДИВОЈЕ ВУКИЋЕВИЋ

ИСТИНА О ГОЛОМ ОТОКУ И 1948.

Истина је предуслов за развитак сваког прогресивног друштва.

Имам најискреније жеље да се као свједок историјских догађаја из 1948. у Црној Гори, на Голлом отоку педесетих и Светом Гргуру шездесетих година, као и по неким питањима прогоњења невиних људи до краја осамдесетих година, објективно осврнем у прилог историографији. Дуг историјски период и још неке околности намећу ми да будем више кратак него што треба.

О 1948. години не може се дати историјски суд са гледишта данашњих различитих политичких интереса, поготово не са гледишта антикомунизма и титоизма. Објективно региструјући догађаје какви су били, историчар ће без по муке установити да је 1948. година за прогресивни развитак народа Југославије и Југославије као државе била несрећна година. Креатори политике 1948. у СФРЈ ући ће у историју као њени разбијачи, јер су почели рушити и најзад су срушили социјалистичке темеље на којима је сазидана. Унутрашња и спољња политика су постављане на темељима супротним НОБ-у и тековинама наше слободарске историје које су његовале прогресивно словенство и југословенство. Такође се о овој години морају доносити судови који одговарају ондашњој међународној подјели на два антагонистичка блока: реакционарни и поробљивачки империјалистички блок и прогресивни мирољубиви антиимперијалистички блок. Све снаге које су помогле, односно допроносиле учвршћењу империјалистичког блока су играле реакционарну улогу. Друго, снаге које су помагале учвршћењу антиимперијалистичког блока су, са гледишта прогреса човјечанства, одиграле прогресивну улогу. Само са тог становишта може се доносити суд о томе ко је био у праву - Броз или његова опозиција. Истина, постојале су неке супротности међу социјалистичким земљама. Историјски моменат је захтијевао да се све супротности рјешавају у корист

већих општих интереса. То је закон и за грађанске и за социјалистичке земље, који је у хладном рату био потпуно остварен. Броз са сарадницима био је изузетак у оба блока. Опште интересе је жртвовао партијалним интересима. Свој сопствени престиж претпоставио је престижу антиимперијалистичког блока у спољној политици и КПЈ-у и СФРЈ у унутрашњој политици. Насиље је претпоставио демократији. Демократске институције је замијенио логорима и затворима. Слободу мишљења је прогласио издајом и непријатељством према Партији и Југославији. Истину је избацио из средстава информисања. Тајност је обавијала његово управљање људима и државом.

Поштоваоци историјских чињеница поставиће питање, или га већ постављају: Зашто је Броз крио истину о голооточким методама преваспитања до смрти, и зашто су то исто чинили његови најближи сарадници до краја осамдесетих година, када је Брозов режим морао пасти? Има задовољавајућих одговора. Остаће их и за даља истраживања. Али је једно сазнање доказано као тачно: било га је страх од народа и комуниста Југославије да призна издају СФРЈ и антиимперијалистичког блока. Морао је сакрити велику услугу империјалистима коју је учинио тиме што је одвојио Југославију од антиимперијалистичкога блока. Друго, морао је сакрити свој допринос антагонизму међу народима Југославије још шездесетих година. Тадашње осамостаљење република, више него што су дозвољавали заједнички интереси народа Југославије, ударило је темеље раздорима који су се касније појавили. Својим егоцентричним схватањима Броз је посијао националистичко сјеме међу социјалистичким земљама и унутар тих земаља. Тако је допринио разградњи социјализма више него ико други. У спровођењу својих замисли Броз је унио злу крв међу људе тако да је кидисао човјек на човјека ради наметања својих гледишта. Ту жестину сукоба не познају ни капиталистичке ни социјалистичке земље. Главни креатор свега тога био је Броз. У том безумљу, према истраживањима књижевника Драгослава Михаиловића, убијено је до десет хиљада Брозових другомишљеника по логорима и затворима. Кроз логоре је прошло око сто хиљада другомишљеника. Прошло је кроз разне прогоне Брозових опозиционара, њихових породица и родољуба око милион људи. Он је извршиоце ставио пред дилему: ако не прогони - биће прогоњен и уништен. Тако је ставио у исти положај и прогонитеља, јер ако не прогони биће уништен. Тако је дошло до разочарења човјека у човјека. Са таквим човјеком није се могла изградити срећна будућност. Из те мржње родили су се најтрагичнији међуљудски односи на тлу претходне Југославије.

Хладни рат у свијету и врући у Југославији од 1948.

Од Черчиловог говора у Фултону империјалисти отпочињу антикомунистичку хајку и организују хладни рат против социјалистичких земаља. Настоје да искористе преимућство у материјалном богатству и посједовању атомске бомбе. Захватио их је страх од идеолошке популарности социјализма. Социјалистичким земљама одговарао је мир, организујући се у Варшавски пакт да се бране од империјалиста. Поред војног организовања држава јавља се потреба и за политичким организовањем. Тако је створен Информациони биро девет европских комунистичких партија, такође у циљу одбране од империјалиста. Југославија и југословенска КПЈ биле су чланице оба форума до 1948. Све чланице оба форума дисциплиновано су извршавале своје обавезе. Критика у интересу бољег рада савеза одвијала се нормално. Југословенски представници у ИБ-у не само да су учествовали него су и руководили критиком Француске и Италијанске партије. Но када је критикована КПЈ, Броз није прихватио критику. Неодговорно је одбио да присуствује састанку ИБ-а 28. јуна 1948. и тако довео у изолацију и земљу и партију. Тако је показао да олако жртвује политички и војни савез социјалистичких земаља да би избјегао критику. Да је Броз схватио значај Савеза социјалистичких земаља у одбрани против империјализма, управо да је хтио да остане члан тога Савеза, могао је на више начина нормално да утиче да се односи међу социјалистичким земљама реформишу на бољи начин. Очито је да се одлучио на бјекство Југославије из тих одбрамбених савеза. Није баш лако схватити Броза - откуда код њега толика сигурност да империјалисти не угрожавају Југославију! Каснији догађај ће показати да је своје односе са империјалистима благовремено ријешио. Он не само да је имао сметњи од империјалиста за свој "нови пут у социјализам" него је добио изузетно велику војну и економску помоћ. Умјесто да наоружава Југославију у борби против империјализма, Броз је наоружава уз помоћ Запада у борби против социјалистичких земаља. Тако је Броз са сарадницима хазардерски проиграо природно савезништво социјалистичке Југославије са СССР и осталим социјалистичким земљама.

Да је Броз са сарадницима имао 1948. развијену социјалистичку свијест, не би могао ни сањати да направи такву историјску грешку. Историјска свијест код њега била је испод нивоа датог историјског тренутка, а амбиције непогрјешивог вође изнад историјског тренутка. Такав "вођа" довео је народе Југославије још за свога живота до тревња, а послје његове смрти до крвопролића. Фразе његове и његових сарадника да су повели борбу против "стаљинизма" родиле су се касно, тек када је народ видио да све што раде од 1948. раде наопако, раде у корист империјализма. Та парола им је била потребна да сакрију издају социјализма и издају интереса народа Југославије. Борбу про-

тив социјализма у виду борбе против "стаљинизма" организовали су империјалисти много прије Броза. Стаљин и његови сарадници признавали су да гријеше, што се види из писама упућених Брозу марта, априла, маја 1948. Па су позивали Броза и његове сараднике да критикују поштено и отворено, а не иза леђа, што је непоштено и прикривено. Куда ће поштенији позив од овог Стаљиновог. Брозове клевете су Брозово оправдање бјекства из антиимперијалистичког блока и за пријатељство са империјалистима.

Не пада ми на памет да браним Стаљина, али његови логори и затвори су неупоредиво били хуманији од Брозових затвора и логора. Треба прочитати шта Исак Дојчер, њемачки Јевреј, дугогодишњи секретар Коминтерне, највећи Стаљинов непријатељ и дугогодишњи Стаљинов логораш - пише о животу у Стаљиновим логорима. Логораша су били плаћени радници са социјалним осигурањем. Тамо није било голооточког преваспитања, па се може рећи да је такав стаљинизам неизмјерно хуманији од титоизма. Марксисти-лењинисти не гласају ни за какве логоре.

*Сјавови у Покрајинском комитету КПЈ за Црну Гору
поводом писама ЦК СКП (б) и Стаљина ЦК КПЈ и Титу*

У вријеме када смо вјеровали да су најискренији односи са руководством СССР-а и осталих социјалистичких земаља дошло је прво писмо од ЦК СКП (б) датирано 17. марта 1948, адресовано: "Другу Титу и осталим члановима ЦК Комунистичке партије Југославије". Централни комитет КПЈ одговорио је у другарском тону Стаљину и Молотову 13. априла 1948. Ми у ПК Црне Горе вјеровали смо да се неће даље заоштравати односи. Ипак смо нас неколицина сматрали да је одговор требао да буде мало самокритичкији. Примједбе смо давали Божо Љумовић, Нико Павић, Вуко Тмушић и ја. Примједбе су се односила на неке изјаве одговорних другова о Црвеној армији, о совјетским стручњацима и о неким другим питањима за која смо сазнали да се о њима прича. Сјећам се да смо упозоравали на тешкоће у које би запала Југославија ако се односи буду заоштравали. Диобе у мишљењима се још нијесу биле појавиле. Тада су чланови ПК били: Блажо Јовановић, секретар, Божо Љумовић, Андрија Мугоша, Саво Јоксимовић, Саво Брковић, Чајо Шћепановић, Спасо Дракић, Радомир Коматина, Владо Божовић, Вуко Тмушић, Нико Павић и Радивоје Вукићевић. Из Београда Јово Капичић и Вељко Мићуновић. Као делегат ЦК КПЈ присуствовао је Светозар Вукмановић. Не могу да опишем колико нас је све то изненадило. Све смо могли очекивати, али свађу нашега руководства - то нијесмо могли претпоставити. Баш тако је кроз дискусију и речено.

Послије читања писма и одговора наших, другови из Београда, мислим први је Темпо дискутовао, доказивали су да наше руководство није криво и да је совјетско руководство погрешно обавијештено. Било је дискусија о погрешкама обавјештајне службе и о погрешним извјештајима Хебранга и Жујовића ЦК СКП (б). О Стаљину и СССР-у у дискусијама је речено све најљепше.

Друго писмо са потписом Стаљина и Молотова све је измијенило у ПК. Писмо је датирано 4. маја. Ово писмо је опширније и документованије од првог писма. Оштрина израза нас је изненадила. Стаљин и Молотов нијесу прихватили одговор Броза и Кардеља на прво писмо. Одговор су оцијенили као неискрен и неприхватљив. Ово писмо је разбило наде да ће се наше руководство измирити са руководством СССР. Стаљина је расрдило то што Броз прекида са дотадашњом праксом међу комунистичким партијама и комунистима да се о грешкама разговара искрено и самокритички. Броз је преко те уобичајене праксе, која се звала марксистичком, прешао бахато и осорно. У ствари, наши нијесу признали грешке које су постојале. По стилу одговора Броза свако би схватио да совјетско руководство лаже. Поводом овог писма Покрајинском комитету дошло је до пуне диференцијације у ставовима и даљем развоју односа међу двије партије и земље. На поларизацију највише је утицало одустајање нашег руководства од даље дискусије са совјетским руководством о питањима о којима су се мимоилазили. У том смислу је написан одговор на друго писмо Стаљина и Молотова. Одговор је био на мање од пола странице. Код наведеног дијела чланова ПК наступио је страх од раскида односа међу два руководства. Дискусија нас четворице добила је оштрији вид опозиционих ставова. Јасно смо поставили питање: шта ће бити са Југославијом ако до раскида дође. Нашој групи су пришли Андро Мугоша и Комнен Церовић. И они су постављали та главна питања као и ми. Јасно смо рекли да је одговор требало да буде написан у смислу очувања пријатељства са совјетским руководством. Наша група је назирала да су Броз и сарадници већ донијели одлуку о раскиду односа. Али то је била само сумња. Чекао се даљи развој догађаја. Друга група Покрајинског комитета и даље је гласала за ставове Броза и лијепо се изражавала о Стаљину. Још нема међусобних напада, али различитих ставова има више него по првом писму. Опозициона група је још увијек вјеровала да неће доћи до најгорег.

Опозициона група се није слагала са неким Стаљиновим оптужбама против нашег руководства. Ми нијесмо одбили инсинуацију на каријеру Троцкога. Ми смо тада Брозу вјеровали. Даље, ми смо прихватили да је наше руководство антисовјетско руководство. Нијесмо се сложили са констатацијом у писму да заслуге компартија Пољске, Чехословачке, Мађарске, Румуније, Бугарске, Албаније "ништа нису мање него заслуге и успјеси југословенске компартије". Колико се сје-

ћам, ја сам био мало најгрлатији, па ме једанпут упитао Блажо Јовановић са ким сам. "Ти критикујеш и Тита и Стаљина. Знаш ли ти шта чиниш?" Пошто је дискусија још била толерантна, наша опозициона група је ишла тако далеко у мишљењима да полемику није требало покретати у ери хладнога рата. Тада је требало очувати јединство антиимперијалистичких снага. Опозициона група није ни сањала тада да Броз са тактизирањем припрема партију на раскид.

Прећутна разлика између опозиционе групе и будућих титоиста била је у томе што смо ми анализирали мимоилажење између наших и Руса отворено и искрено позивајући се на марксизам, на право сваке партије на критику друге партије и увјерење да прихватање те критике учвршћује односе међу партијама. Будући титоисти у ПК све су знали то што смо ми знали, али у ставовима нијесу нас подржали. Друго писмо се завршавало Стаљиновим позивом да се мимоилажења између партијских руководстава Југославије и СССР-а рјешавају на наредном састанку Информационог бироа. У одговору на тај позив наше руководство је одбило да пође на тај састанак ИБ-а. Ово је нарочито заболело опозициону групу. Сматрали смо, и рекли смо, да је Комунистичка партија Југославије обавезна да иде на састанак ИБ-а на бази основног марксистичког принципа на којему су организоване све партије и партијски савези, а то је демократски централизам. Ни на ово питање с нама није нико дискутовао, нити нас побијао.

*Сличности између ондашњих Стаљинових оцјена
југословенског руководства и садашњих Ђиласових сјећања*

Тражећи узроке скривања грешака југословенских руководилаца у другом писму Стаљин пише: "Ми сматрамо да у основи неправилности политбироа ЦК КПЈ да тачно призна своје грешке и да их савјесно исправи лежи претјерана уображеност југословенских руководилаца". Тек после четрдесет седам година то признаје Милован Ђилас, који је, поред Броза, један од највећих актера свађе са совјетским руководством и Информбироом. У интервјуу пољском листу "Газети виборчој" од 25. априла ове године у разговор са Адамом Михником Ђилас прича: "Из револуције смо изашли скоро полупијани од побједе". Али, када их је Стаљин критиковао за ту уображеност, Броз, Ђилас и остали су то оквалификовали као клевете. Излишно је сада полемисати са Ђиласом и осталима. Битно је да се уочи колики су мегаломани били ти људи, колико су држали до истине и, оно што је најглавније, колико им је било стало до судбине Југославије и народа Југославије! Ријетко у историји има такве одговорности шефова држава према своме народу и према својим савезницима, који су главну улогу одиграли у побједи над фашистичким силама. Друго, Ђилас признаје оговарање у истом интервјуу, гдје прича: "... од раније смо видјели да има пуно импе-

ријалистичких елемената..." Односи се на Совјетски Савез. Овдје је битно уочити да брозовци нијесу бирали средства ни 1948. нити их данас бирају, само да оправдају своју издају из 1948. и своју најдивљију владавину до Брозове смрти, па у многоме и до краја осамдесетих година. Ђилас стварно одаје тајну да су дуго и дуго прије 1948. смишљали издају социјализма и издају антиимперијалистичкога блока. Историчар ће о томе највише података добити када се потпуно отворе историјски архиви и личне забиљешке ових људи. Колико су ти људи били спремни на све, без задршке, види се из клетве на вјерност Стаљину и Совјетском Савезу, с једне стране, и на свемогуће сплетке и уроте заједно са империјалистима, са друге стране. Упоредо са клетвом на вјерност, примјењују законе џунгле у земљи! Да ли је те људе на овако безумље натјерала уображеност, или неко теже огрешење према историји, односно према социјализму? За одговор на ово питање, поред већ познатог, нужно је још стрпљивог испитивања. Али, да су прокоцкали све што је кроз историју стварано као позитивно, сада је већ јасно. Још једанпут ваља подвући да је неопходно доказивати и доказати када је наступио моменат да ти људи пређу у издају. Јер, према Ђиласу, њихова "четворка је међу собом кувала" одавно. Ова напомена односи се на то да би била грешна осуда читавог револуционарног рада тих људи.

Резолуција Информбироа од 28. јуна 1948. године

Резолуција је донесена као посљедица сазнања Информационог бироа да југословенско руководство, најуже, иде у издају социјализма и антиимперијалистичког блока својим одбијањем да присуствује састанку од 28. јуна 1948. Уже југословенско руководство је пружило довољно доказа за такво сазнање својим ставовима, изјавама и оговарањима Совјетског Савеза и његовог руководства. И то не јавно, преко штампе или на бројним састанцима које су у међувремену одржали, него - што је најгоре - иза леђа, што је од памтивијека био метод неспоразума и сукоба међу људима. Ту је Стаљин био у предности. Он је позивао на искрену и пријатељску критику, јавну и слободну, његовог рада и стања у СССР. Информбиро је хтио да прекине са тим нездравим стањем код југословенске врхушке, јер је то пријетило тежим посљедицама у комунистичком покрету и у борби против империјализма. Информбиро се руководио марксистичком поставком да се сви појединачни интереси подређују општим интересима и да ни једна комунистичка партија не може претпостављати своје интересе општим интересима покрета, или у овом случају интереси појединих држава не могу се наметати општим интересима. У даљем развоју сукоба југословенско руководство је оптуживало Совјетски Савез да своје интересе намеће другим социјалистичким земљама. Без пристрасности

за једну или другу страну мислим да је таквих грешака било, али их је требало рјешавати заједничким и отвореним напорима. Југословенско руководство је изабрало пут који је повео и једну и другу страну у пропаст.

Када је изашла Резолуција преко штампе и радија 29. јуна био сам у Подгорици (онда Титоград); био сам тада предсједник Задружног савеза Црне Горе. У канцеларији сви покисли, ћуте, а погледима траже одговор - шта се то десило између Тита и Стаљина? Најзад ме упита Буро Чагоровић, потпредсједник Савеза, стари ратник и носилац Партизанске споменице, да ли је истина ово што смо чули. Кратко сам му одговорио у духу дотадашње конспирације да не знам, да ћу поћи у ПК и да ћу све сазнати. Иако сам све знао, нешто ме је гонило да не вјерујем у све што сам чуо. Моја осјећања према интернационализму су непоколебљива. Још нијесам вјеровао у издају нашег руководства. Али да сам био несрећан као и остали - био сам.

На Цетињу, у згради ПК, није било никога. Пођох на стан да видим да ли нешто зна Вуко Тмушић. Становали смо заједно у кући Бошка Радановића, адвоката, плаћали смо му кирију. (Није било довољно друштвених станова па смо нас двојица пристали да добијемо друштвени стан у посљедње који су за то предвиђени). Вуко ћутљив, тешко да почнемо разговор. Најзад ми рече да се остварило наше предвиђање. Показа ми Резолуцију. Кажем му да сам чуо и прочитао. Просто да не вјерује човјек. Био је сутон. Сачекали смо да дође свијетло и да прочитамо Резолуцију. Имали смо свега по једну собу за употребу, односно за породични смјештај, и једну собицу у поткровљу, јер смо по нешто радили. Наше другарице, Новка и Рада, изненађене сједе и ћуте. А нас двојица навикли на конспирацију ништа им не причамо, иако су њих двије прочитале у новинама. Новка као отворенија усуди се да пита зашто смо то три мјесеца крили. Нешто је Вуко одговорио, не сјећам се шта.

Узех да читам, а нешто ме стегло у грлу и не могу да почнем. Најзад прочитасмо Резолуцију. Док се исчуђавамо, сјетих се Његошевих стихова и некако подсвјесно изрецитовах:

"Нада нема право ни у кога
До у Бога и у своје руке;
Надање се наше закопало
На Косово у једну гробницу".

Вуку то не би право и рече ми: "Ако теби бог не помогне нико ти неће помоћи". Костантовали смо да у Резолуцији нема нових питања. Углавном то су питања, само критички разрађена, из дотадашње преписке између ЦК СКП (б) и нашег руководства. Али оно чега није било у преписци то је позив чланству КПЈ да смијени своје руководство. Овај позив смо ја и Вуко одбили без колебања. Дискутовали смо као и раније о опасности од империјализма, о Брозовом занемарива-

њу тога питања и о грешци саме Резолуције по том питању. Не само нас двојица него шест чланова Покрајинског комитета је главно рекло још при проради писама да до свађе не смије доћи, јер би свађа користила империјалистима а ишла на штету антиимперијалистичких снага. Дуго смо дискутовали о овоме шта ће бити даље. Одговор наших је јасан. Не попуштају. Иду на расцјеп. Све иде по старом, па и наши ставови су они претходни. Колико смо били дисциплиновани комунисти, плашили се групашења и чували јединство у Покрајинском комитету, никада се нијесмо договарали да заједнички иступамо на састанцима ПК, па ни овога пута.

Састанак ПК је одржан 2. јула. Сви су на састанку изгледали као Вуко и ја. Ђутљиви и забринуте. Блажо Јовановић је би најсабранији. Он је, као и раније, говорио о јединству у Покрајинском комитету. Осудио је Резолуцију. Изнио своје увјерење да ће Тити и Стаљин најзад наћи рјешење и отклонити сукоб. Подвукао је да вјерује да нема ни једног члана Покрајинског комитета који ће одобрити позив Резолуције Информбироа и устати против Тита и Партије. Блажо је знао расположење у ПК, без обзира на претходна различита мишљења. Сви смо позив Резолуције одбили. Ипак је у излагањима постојала разлика по питањима узрока за доношење Резолуције. Опозиција, како нас је Чајо назвао, дискутовала је са јасним нагласком да је наше руководство у одговорима на писма совјетског руководства допринијело заштравању извјесним хладим и одбојним одговорима. Ми смо стајали на претходним изјавама - да је пред вишим циљевима требало прећи преко многих ствари. Будући брзовци су оштрије осудили Резолуцију него претходна писма. И даље су се заклињали на вјерност Совјетском Савезу, Титу и Стаљину. Правог заштравања и подјела у ПК још није било. Сви смо гласали против Резолуције Информбироа. Сјећам се да је Божо Љумовић рекао да вјерује нашем руководству да ће остати вјерни Совјетском Савезу и Стаљину и да ће Титу КПЈ дати повјерење. Кад сам га једном приликом питао на Голом отоку да ли се сјећа наших дуговремених изјава да вјерујемо Титу и његовој заклетви у вјерност Совјетском Савезу и Стаљину, Божо је кратко одговорио, духовито како је знао: "Вјеровао сам да се во веже за рогове а човјек за језик". Божо је стварно вјеровао Политбироу КПЈ да неће учинити оно најгоре за Југославију и за антиимперијалистички фронт. Он лично није много цијенио Ђиласа, па је њега највише окривљавао за допринос сукобу. Често се жалио и на Тита, који га је увриједио на састанку ЦК КПЈ када су Андрија Хебранг и Жујовић кажњени. Тада је Божо Љумовић у својој дискусији, поред осталог, рекао да Тито са делегацијом треба да иде у Москву код Стаљина да ријеше ове неспоразуме, јер они могу добити веће размјере. Такође је рекао да не вјерује да се код ЦКСКП (б) "нешто иза брда ваља против нашег руководства". Та реченица је много наљутила Броза, па му је одговорио

без реда и не баш скромно: " Иди ти, Божо, у Москву и одржи им дуги говор са којим ћеш их убиједити". Познато је да је Божо био осјетљив на приговоре да држи дуге говоре и овакав Брозов иступ увриједио га је лично, а увриједило га је и то што се Тито овако бахато односи према ЦК СКП (б) у почетку сукоба. Интересантно је да сам и ја доживио један такав Брозов иступ према мени који је на неки начин повезан са сукобом са Стаљином. Било је то још у мају 1945. када је Броз путовао из Љубљане за Београд. Њему је ЈА обезбјеђивала пут од Љубљане до Београда. Трећа црногорска дивизија обезбјеђивала је терен у Славонији, укључујући Бјеловар и Папук. Организовано је једно савјетовање позадинских радника и кадра из Армије у Вировитици. Ја сам га тада први пут видио и нијесам могао очи одвојити од њега. Много ме интересовало како ће да говори на савјетовању. Ранковић је организовао савјетовање, а Броз је кратко одговарао на питања. Ни језик ни образложења нијесу оно што сам очекивао. Истина, био је кратак и јасан, али врло далеко од оних Ђиласових мисли и красних реченица. Била су то питања и одговори из унутрашње и спољне политике. Поред осталог тада је објаснио како су усташе убиле црногорског четничког војводу Павла Ђуришића. Али, други је повод због којег сам ову причу испричао. На савјетовање у Вировитици командант Треће дивизије Саво Бурић наговорио ме је да питам Тита зашто Трећа црногорска дивизија није пролетерска, уз кратко образложење да је имала славан пут у НОБ-у. Броз је направио нервозан гест рукама и ногама. Десном руком, односно истуреним кажипрстом, направио је покрет онакав какав се може видјети у интимном друштву млађих при неком ћаскању. Уз кретање кажипрстом љутито ми је рекао: "То мене овако иза леђа..." Додао је: "то је политика". Мене је тај гест погодио да га никада не могу заборавити. Ранковић је сједио испред мене и објаснио ми да је Тито тако слободан као радник и да је то заборавио чим је рекао. Испричао сам ову причу јер је некако повезана са говором Броза у Љубљани, одржаним прије овог сусрета. Када је рекао у вези с Трстом да Југославија неће бити ничија монета за поткусуривање. Ту реченицу је совјетско руководство најоштрије критиковало, и то одмах. Та реченица је била један од узрока за каснија мимоилажења. Совјетско руководство је ту изјаву оцијенило као антисовјетску, и то још 1945.

Послије одговора на Резолуцију ИБ-а сви чланови ПК су распоређени да на терену објасне линију партије, јер се већ знало да су комунисти и родољуби изненађени Резолуцијом. И стварно, изненађење је било велико. И народ и комунисти постављали су питања: шта је то сада, због чега, и шта ће бити? Објашњавано им је у духу закључака Покрајинског комитета. И комунисти и родољуби одлучно су тражили да Тито иде у Москву. Дакле, ни народ ни комунисти нијесу се устезали да предложе да Тито иде у Москву. Без икаквог нашег утицаја по-

стављана су питања: "Шта ће бити са нама без Руса?" Касније сам се сјећао тих захтјева црногорског народа, који су били изнад ставова нашег руководства и који су пророчки сагледавали будућност. Нигдје није било оних прича које наводе поједини титоисти да су им грађани говорили тада: "Држите се! Не дајте се! Сигуран сам да тада деведесет и девет одсто патриота не би рекло "држи те се" и "не дајте се", а апсолутна већина би рекла тада "идите у Москву". Није у историји риједак случај да народ прогресивније гледа од оних који креирају политику, управо боље је рећи да је народ прогресивније гледао скоро увијек на своју судбину од своје владе. Али је кроз историју важило као правило, од којег ни Броз није отступио да влада насилно намеће своју политику народу. Народи Југославије нијесу прихватили Брозову политику од 1948. Било је јасно да руководство насилним путем рјешава своје проблеме и интересе. И да је, евентуално, владала права демократија од 1948. Броза и његове сараднике ништа не би спасило од смјене и замјене народним руководством. Да је тако било, не би у Црној Гори прошло кроз затворе и логоре између пет и шест хиљада патриота, не би било убијених пар стотина (статистика још није установила тачан број), не би било подвојености и мржње међу људима каква је насилним путем онда наметнута. Броза је спасио терор.

На једном од састанака ЦК одржаном пред конгрес дошао је Вељко Мићуновић из Београда да рашчисти и диференцира ко је за Тита а ко је против. Такав став већина чланова ПК није прихватила. Једино су га донекле подржали Саво Брковић, Саво Јоксимовић и Чајо Шћепановић. Истина, остали титоисти са Блажом Јовановићем наглашено су се изјашњавали да наше руководство није криво и понављали су вјерност Стаљину и Совјетском Савезу. Вељко је оштро осудио дискусије нас шесторице, које су биле противне линији партије, како се он изразио. Постављали смо му питање: Може ли бити непријатељство дискусија у оквиру Статута партије, ако се износе различита мишљења и друга питања? Конкретно, ја сам поставио питање: Може ли бити издаја, ако ме је страх за будућност Југославије. Он је нешто рекао; "као да Тито не брине за Југославију, само три бринеш за њу". За мене је то било страшно увредљиво и, како смо стајали за вријеме прекида рада, напустио сам га и прекинуо разговор. И Божо Љумовић је нешто жучно дискутовао, али се не могу сјетити шта. Вељко Мићуновић је успио да заоштри односе у ПК. Тада су Комнен Церовић и Андро Мугоша изјавили да немају резерви на ставове нашег Политбироа. Тако се тај састанак завршио пред одржавање Петог конгреса КПЈ. Саво Јоксимовић је такође подржао Мићуновића. Указао је на озбиљност политичке ситуације у земљи, на активност непријатеља акцентирајући четнике, и предложио да чланови Покрајинског комитета, министри и други руководиоци треба да имају пратњу. По овом питању завршена је дискусија на једном од наредних састанака, када

је дошло до оштрог иступа Сава Јоксимовића против Блажа Јовановића. Односи су се заоштравали, иако споро и у ПК. Послије Резолуције су ти спорови стално расли. На овом састанку, првом од доласка Вељка Мићуновића, Саво Јоксимовић је разрадио два питања: пратњу руководиоца када иду на терен и премјештај радио-станице из зграде ПК у зграду УДБ-е за Црну Гору. Сви чланови Покрајинског комитета су одбили пратњу изузев Блажу Јовановићу. Што се тиче премјештаја радио-станице у зграду УДБ-е сви смо дали отпор. Блажо Јовановић је чак дискутовао о неповјерењу према ПК-у и њему. На то је реаговао Саво Јоксимовић, без граница у грубостима. Поднио је Блажу песницу под нос и подвикнуо: "Не може то тако, Блажо Јовановићу!" Блажо се збунио, а ми сви реаговали на Савов иступ. Сви смо нагласили да је то антипартијски иступ. Најдуже смо дискутовали Вуко Тмушић и ја бранећи Блажа, а нападајући Сава за његов иступ. Саво се бранио да је то директива ЦК КПЈ и да ју он само преноси. За велико чудо, ни ријеч није рекао да је погријешио у иступу према Блажу. Такође ни Блажо није тражио да се Саво самокритички изјасни. Будући титоисти од обичног неслагања нијесу даље ишли. Једино је била оштра опозиција, а Вуко и ја, поред оштре осуде, дуже смо теоретисали бранећи и партијност у ПК, демократичност и толеранцију. Из ЦК је инсистирало да се радио-станица пребаци у УДБ-у. Било је јасно да ЦК нема повјерења у ПК. На овај начин је осигурана тајност директива ЦК КПЈ. Отпочела је отворена контрола Покрајинског комитета од стране УДБ-е.

У овом времену десио се један политички инцидент на Цетињу. Блажо Боровинић, секретар Владе, позвао је на коктел у свој стан један већи број другова, међу којима и оне за које се знало да су предлагали да наш ЦК пошаље представнике у Букурешт на састанак ИБ-а и предлагали да Тито иде у Москву да са Стаљином ријеши сва спорна питања. То је од неких водећих другова оквалификовано као неку политичку демонстрацију. Међутим, није ништа предузето. Чак није реаговао ни Саво Јоксимовић.

Петнаестог или шеснаестог јула стигла је порука од ЦК КПЈ преко радио-станице у УДБ-и нас четворица - Божо, Нико, Вуко и ја - пођемо 17. јула на разговор у ЦК КПЈ. Схватили смо то као позив на самокритику. Са нама је пошао и Андрија Мугоша, организациони секретар ПК. Прије састанка убјеђивао нас је Владо Поповић да је наш ЦК у праву када тврди да су сплетке изазване ван партијских руководства. И он је хвалио Стаљина до небеса. Почетак састанка је стварно био разговор, а не самокритика. Тако је и завршен. Другарски су се понашали Кардељ, Ранковић и Ђилас, са којима је разговор обављен у згради ЦК, на Тргу Маркса и Енгелса. Прво је Кардељ отпочео разговор и нагласио да ово није самокритика него разговор комуниста. Чини ми се да је почео разговор ријечима "о овој великој клевети про-

тив наше партије". Говорио је у духу одговора на Стаљинова писма, на Резолуцију ИБ-а. Углавном сводило се на то да је наша партија оклеветана, да бисмо били осуђени на састанку Информбироа, да ће наша партија остати вјерна Совјетском Савезу и Стаљину. Говорио је о потреби за јединством партије и народа. Послије њега дискутовао је Ранковић. Он је дао неке детаље, да је обавјештајна служба при амбасадама источних земаља крива. И он је говорио, као и Кардељ, о заслугама наше партије прије рата и у рату, да смо показали вјерност Совјетском Савезу кад му је било најтеже. И Ранковић је износио детаље о разговорима са совјетским стручњацима итд. Битно је овдје уочити како се понашао Ђилас. Он је врло мало сједио, шетао је у ствари кроз просторију на оној страни гдје су сједјели Кардељ и други, а ми смо сједјели наспрам њих. Док је говорио Кардељ, Ђилас је врло мало упадао у ријеч. Али када је говорио Ранковић, он је неколико пута сугестивно упадао у ријеч. Када је Ранковић говорио о неправилним одлукама Информбироа, Ђилас је добацио да су све партије у свијету на нашој страни. Ранковић се окренуо према њему и рекао: "Немој, Ђидо, тако. Ни једна партија није са нама". Ђилас је на то одмах одговорио и рекао да је италијанска партија са нама и објаснио сусрет Тољатија и Тита у Кошутњаку. Ранковић је поново рекао да нијесу са нама ни италијанска партија ни Тољати. Ђилас је наставио са шетњом као да ништа није било. Нас четворица смо послје разговарали о тој превртљивој изјави Ђиласовој. Крсто Попивода је водио записник. Ко зна да ли је овај инцидент забиљежио.

Други дио разговора припао је дискусији нас четворице. Додуше, дискусија није била строго подијељена. Божо и њих тројица су често објашњавали разна питања. Нас четворица смо искрено изнијели своје ставове у ПК. Искрено смо изразили нашу бојазан од изолације Југославије, од империјалиста и унутрашњег непријатеља, да је требало ићи на састанак ИБ-а и др. Нашу дискусију су прихватили као разумљиву у датој ситуацији. За њих је било битно да се ми не супротстављамо линији партије, да не идемо ка фракцијама и да вјерујемо Титу. Сви тројица су нагласили да је Тито чист као револуционар. Нас су понудили да као делегати узмемо учешћа у дискусији на Конгресу, који је био већ заказан за 21. јули. Говорио је да смо провјерени кадар, одан партији и Титу, да смо изненађени као и сви остали у вези са сукобом. Други моменат јесте да су Кардељ и Љумовић у току дискусије оплакали, и то смо си примијетили. Божо је то и признао у каснијим разговорима. На растанку заиста смо се другарски опростили, као у добра времена. Божо Љумовић је остао на њихов предлог у Београду, за припрему Конгреса, јер је био члан ЦК, а ми остали мо се вратили авионом у Титоград. При растанку један од њих рече да причамо комунистима и народу да се не колебамо.

Петти конгрес КПЈ, одржан 21. до 28. јула 1948. у Београду

Четврти конгрес је одржан 1928. Двадесет година је изгубљено! Броз је 1948. и за то нашао оправдање. Било му је главно да негира критику ЦК СКП (б), Стаљина и Информбироа. Мислио је: ако сваку њихову реченицу буде негирао да је побједник. А баш та његова особина код мислећих прогресивних људи га је деградирала. За то и за све слично Броз није имао признања код прогресивних људи, изузев код империјалиста. Пети конгрес се могао одржати одмах послје рата. Чињеница је да Броз није држао много до партије и њених конгреса. Све је подвргао личној власти. Партија му је била као помоћни орган. Овдје се није имало шта бранити. Сваки други би рекао да је критика правилна јер Конгрес није одржан и чему служи толики напад на критичаре, а у земљи толики терор над људима који су рекли ту истину и многе друге.

Од Конгреса су сви очекивали много. Броз је тражио од делегата потврду својих ставова, свога бјекства из Информбироа и бјекства из антиимперијалистичког фронта. Народ и комунисти су очекивали да Броз на Конгресу неће смјети да доноси тако крупне антикомунистичке одлуке о бјекству од својих савезника и одрицању од социјализма у земљи, јер ће га историја осудити. Империјалисти су очекивали расцјеп међу комунистичким партијама и слабљење антиимперијалистичког блока. Без обзира на то што се Броз на Конгресу клео на вјерност Стаљину и Совјетском Савезу, од његових опредјељења одмах послје Конгреса највише су добили империјалисти. У свим рефератима и дискусијама углавном истакнути су ставови одбране непогрешивости Тита и чланова Политбироа и заклетве на вјерност Совјетском Савезу и Стаљину. Изношење других чињеница о развоју партије, о НОБ-у и послјератној изградњи служило је истицању мудрости и непогрешивости у првом реду Броза, а и чланова Политбироа. То је заједничко свим рефератима и задуженим дискусијама. Нешто је добила и неоформљена опозиција Брозу. Заклетва вјерности Стаљину и СССР-у опозицију је задовољила, јер је гајила празну наду да ће тако и бити. У току Конгреса Милован Ђилас је био најактивнији. Он је слушао вијести Радио-Москве и више пута их је преносио Конгресу, објашњавајући како Радио-Москва лаже. Радио-Москва је јављала да је Конгресу присутно много њих из полиције и из других организација који су били одлучно уз Тита, а нијесу били делегати, ни гости Конгреса. Ђилас је коментарисао те "лажи". Међутим, ми смо сви видјели да таквих људи ту има, и то много. Радио-Москва је такође јављала да је Конгрес опкољен војском. Сви који су шетали кроз шуму у Кошутњаку видјели су војнике са оружјем близу зграде у којој се Конгрес одржавао. Ја сам једном шетао са Ђоком Пајковићем, који ме питао о моме колебању и убјеђивао ме у безгрешност Тита и осталих чланова Политби-

роа. Наишли смо на наоружане војнике и ја Ђоку покажем прстом на њих и кажем: "Како Ђилас може ово да негира?" А Ђоко ће мени: "Ти си увијек био тврдоглав". Ово је једна од слика како је Конгрес текао и како су делегати правилно обавјештавани о истини сукоба. Понављам: империјалисти су највише добили Петим конгресом, јер иако је био декларативно стаљинистички и просовјетски, Конгрес је испунио Брозову жељу да га декларативно огласи непогрешивим, што му је много значило у разбијању антиимперијалистичког блока и радничког покрета.

Атмосфера на Конгресу била је напета. Говори чланова Политбироа су томе највише допринијели. С једне стране су оштро критиковали клеветнике наше партије и земље а са друге стране клели се на вјерност Стаљину и СССР-у. С ким год сам се срео на Конгресу није желио да коментарише о сукобу, сем Тодора Војводића, Ђока Пајковића а можда још неког од већ декларисаних титоиста. Тодор Војводић је гледао како аплаудирам. Једном ми је рекао да бучније аплаудирам Стаљину него Титу. Када сам се срео са Блажом Јовановићем, рекао ми је да се ми изазовно групишемо и зашто не шетамо и са другима, тј. са декларисаним титоистима. Додуше, "бојкота" још није било. Са свим познаницима смо се нормално поздрављали, али већини се журило. Пало ми је у очи да се Чајо Шћепановић држи мало надмено. Тако и Саво Брковић. Андро Мугоша је дијелио конгресне материјале за делегате. Само једанпут сам се срео са Радоњом Голубовићем, нашим амбасадором у Румунији. Узе ми материјале да прочита, јер он је био гост на Конгресу и није имао право на конгресне материјале. Било нас је више. Сјећам се, питао га је Тодор Војводић, онако шаљиво, зашто није бранио нашу партију и земљу у Румунији од Информбироа. Радоња му је нешто одговорио, опет шаљиво. Сјећам се реченице: да нијесу рашчишћени односи међу социјалистичким земљама на марксистичкој основи. Није био ријечи о томе ко је у праву а ко није. Радоња ми рече да ће ми сјутрадан вратити материјале и тако се растадосмо. Сјутрадан се навелико причало да је Радоња Голубовић побјегао са Конгреса. Неки су га називали "агентом" и издајником. Мени је Андрија Мугоша дао друге конгресне материјале. Том приликом сам му рекао да ми је Радоња понио материјале. То наводим из разлога да покажем да је било поштених људи и међу противницима. Да је Мугоша случајно то испричао УДБ-и, ја бих морао признати у истрази да ме Радоња заврбовао као совјетског шпијуна, или бих умро у највећим мукама. Хвала свим поштеним људима, ма у којој партији били.

Нешић о њоврајску у Црну Гору

Вратили смо се у Црну Гору са два аутомобила: Вуко Тмушић, Петар Комненић, Данка Павић, Блажо Боровинић, Радомир Милић и

ја. Успутно смо коментарисали о Конгресу доста уздржано. Петар је био најотворенији. Једном Петар даје слику Конгреса. Каже да је на Конгресу владао страх. Износио је неке примјере. Интересантна су му запажања о члановима Политбироа. Броза је описивао као Наполеона. "Мало би му било да је краљ. Изгледао је као да је цар над царевима". За Ђиласове коментаре Радио-Москве рекао је да су обичне сплетке, јер је и он видио војнике око зграде Конгреса и оне који су без везе аплаудирали на Конгресу. Вуко Тмушић је био обазрив, нешто је реаговао али се не сјећам шта. Када смо дошли у берански срез, ја сам се раздвојио од другова на Полици и пошао у село Љешницу, гдје се налазила Рада са дјецом код моје мајке и сестре Видосаве. Размишљам узгредно да их немам чим обрадовати, јер се Конгрес није завршио како сам очекивао. Колико сам био изгубљен, нијесам ништа купио да их частим, ни стару мајку, ни дјецу да обрадујем. Било их је свега десеторо. Преноћио сам само једну ноћ. Дјеца стално око мене, а ја размишљам шта ли ће све бити до краја. Причам им све лијепо. Једино сам на растанку Радмили рекао да не знам шта ће бити. Питала ме је да ли да дође са дјецом. Рекао сам јој да ћу јој јавити. Дјеца трче за мном, хоће са мном. Мала ћерка плаче, али нико не слути шта ће све бити.

Породицу више нијесам видио четири године и седам мјесеци. Овај растанак ми је стално бдио пред очима.

Када сам стигао у Иванград (сада Беране), скупи се доста другова и питају ме о Конгресу. Свима сам причао да су Тито и остали чланови Политбироа говорили у другарском тону о ЦК СКП (б) и Стаљину. Цитирао сам им и Тита, да је завршио Конгрес паролом да живи Стаљин, вођа међународног радничког покрета, и обећао да ће се са њим измирити. Рекао сам да вјерујем члановима Политбироа. Ово наводим због тога што су неки чланови МК Беране под притиском дали пријаве када сам стављен у кућни притвор да им је моја дискусија била као негативна. Нијесу то биле пријаве за суд, него више препричавање под притиском психозе кад су чули да сам стављен у кућни притвор. А притисак је у ствари био од оних који су тражили изјаве од њих. Дошавши у Подгорицу, у стан који сам био добио прије пар мјесеци, нека узнемиреност ме натјера да пођем на Горицу, да побјегнем слутњама које су ме прогониле. Када сам се вратио предвече, чекала су ме кола пред улазом у зграду. Појави се Драго Ђировић, мој кум са вјенчања с Радмилом. Рече ми: "Гдје си, тражим те дуго". Саопшти ми да треба да идемо на Цетиње, на састанак ПК. Доведе ме до пред зграду УДБ-е. Не размишљајући, рекох да ме води у зграду ПК. Нијесам ни сањао да сам у рукама УДБ-е. Уђемо у једну канцеларију при земљи. Тамо стоје и разговарају Блажо Јовановић, Андро Мугоша и Саво Јоксимовић. Поздрависмо се нормално. Када сам се поздрављао са Савом Јоксимовићем у шали изјавио сам му саучешће. За вријеме Конгреса родила му се кћерка, а он жарко желио сина. Имао је више кћер-

ки. Саво је реаговао брзо и озбиљно: "И ја теби изјављујем саучешће. Истјеран си из партије, смијењен са свих функција и стављен си у кућни притвор". Ја, изненађен, питам их: како то без саслушања, разговора, без ичега сте донијели казну! Саво је и на ово питање одговорио дивље: "Бићеш саслушан, не брини". Блажо је ипак неколико утјешних ријечи рекао, да даља наша судбина зависи од тога како ћемо се држати пред партијом. Онда је рекао да су они нама доста помагали да промијенимо став и да останемо на линији партије. И Андро Мугоша је нешто рекао у блажем тону, али се не сјећам шта. Саво рече да ћу бити пребачен за Титоград нашим колима. Мислим да је Блажо напоменуо у његовој дискусији, покушавајући да коригује Сава, рече да су одржали састанак ПК, да су мене тражили и да ме нијесу нашли, и да су Божо, Вуко и Нико присуствовали састанку. Одлука је донесена једногласно, али не рече како су реаговала ова тројица. Ја сам дао примједбу: какво истјеривање кад смо ми све дискутовали у оквиру Статута! Саво је прекинуо дискусију " Све ћеш рећи пред комисијом".

У колима са мном је био и Чајо Шћепановић. Да ли случајно или намјерно - не знам. Тек упозоравао ме је да размислим, да су преда мном велика искушења и да се не треба играти са судбином. Посебно је нагласио да је Божо крив за све нас. Ставио ми је до знања: ако даднем пријаву на Божа, мене ће ослободити кривице. Ја сам му одговорио: А би ли ти дао пријаву на човјека који није крив. Чајо није одговорио ништа и мислим да нијесмо потрошили много ријечи до Титограда послје овог разговора. Из кола сам изашао пред мојим станом. Никога није било. Помислио сам: какав је ово кућни притвор. Међутим, послје тога дошли су један официр УДБ-е и један милицајац. Јавили су ми се и рекли да су одређени да сједе у примаћој соби, да без питања не могу изаћи напоље, да не могу ни са ким разговарати без њиховог присуства, да ће ми храну доносити из хотела "Радовча" и све друго што ми треба из града. Не могу да заспим. Не могу себи да објасним овакав поступак. Од априла како сам сазнао за овај сукоб понашао сам се у партији као од 1935. када сам постао прво скојевац па и члан Партије. Понашао сам се у духу Статута непрекидно до ове вечери када су ми искључење из партије саопштили Блажо, Саво и Андро. Ни у анализи овога сукоба нити од 1935, никада нијесам саслушаван у Партији и никада нијесам кажњаван. Слободна дискусија и своје мишљење о свему били су ми својствени. Шта се ово сада промијенило ради слободе мишљења и изражавања? Истјеривање из Партије и кућни притвор! Размишљам тако и не могу да нађем подесан положај да лежим, одморим се и заспим. Ту вече нијесам спавао.

Сјутрадан се десио један моменат који ме је изненадио својим психичким притиском. Испод прозора спаваће собе скупила се група људи и галаме. Не бих обраћао пажњу да нечух Лењинове ријечи када је говорио о Плеханову 1917.: "За све оно што је учинио за партију треба

му подићи споменик, а за садању издају одсјеци му главу!". Не знам тачно да ли сам Лењина и ову групу испод прозора тачно цитирао - иако је прозор био отворен, нијесам чуо дословно њихов разговор. Погледао сам кроз завјесу и видим доље Босу Ђуровић, Бранка Нилевића, руководиоца из Титограда и још пар млађих које нијесам познавао. Помислих: брзо ли је овај притисак организован. А до јуче били смо добри другови. Броз се не би могао одржати без овакве заваде комуниста. Измислити непријатеља, па приморати огроман број људи да се боре против измишљеног непријатеља Југославије и Партије. Ко се од правовјерних одупро таквом моралу одмах је постајао жртва, тј. непријатељ Југославије, Партије и Тита. Нико није проглашен за непријатеља Југославије или Партије а да није проглашен и за Титовог непријатеља. То тројство је било неодвојиво. Али мени тада, у августу 1948, није било јасно, па сам се стално преиспитивао. Нијесам видео да је ико од нас четворице из ПК непријатељ Броза, Југославије или Партије. Дуго сам мислио да све то измишљају полтрони и каријеристи. Догађаји су ме тјерали да размишљам да је у Београду извршен неки својеврсни политички удар. Све је срушено. Конгрес и одлуке Конгреса, КПЈ, држава, закони и законитост, морал, етика и сви стубови наше славне СФРЈ. Наравно да су сва та питања од којих сам ја бјежао да размишљам тада у самици, тј. у својој сопственој спаваћој соби, добила изопачен вид. Пролазе дани. Никога не виђам сем милицајца који доноси храну и ништа не говори. Није срамота рећи да сам био неизмјерно одан партији. Практичар. Стално на терену, са друговима и народом, а сада се знојим у овој титоградској спарини насилно арестован за нечије потребе. Помишљам у себи: за шта сам крив? Ја имам право да волим своју земљу и да се за њену судбину плашим. Имам право да то у Партији речем. Имам право да се плашим од империјалиста и да то слободно речем пред Партијом и својим друговима. Имам право да волим Русе и да предложим, само да предложим, да се не одвајамо од њих. Та љубав је у крви код нашега народа. Мој отац је славио славу, Божић и друге вјерске празнике, крстио се окренут према Истоку. Нама дјецџи је говорио да је то вјерски обичај. Али и: "На Истоку је наша мајка Русија". Ко може таква осјећања да ишчупа из мога срца. И у кућној самици свим бићем сам поштовао заслуге Броза и других чланова Политбироа, без обзира на то што сам свјестан да нијесу божанства. Можда је ово моја највећа грешка, баш та увјерења да нијесу божанства. Они који су се понашали према Брозу као да је божанство награђивани су све до 1988. и 1989.

Са нестрпљењем сам чекао комисију. Вјеровао сам ипак у разум људи. Разум и безумље не иду заједно. Вјеровао сам да ће комисија открити оно главно: да смо нас четворица затворени супротно социјалистичкој демократији и законитости, супротно патриотској логици, да је неко лудо изговорио да смо непријатељи. Када буду анализиране

све чињенице, оне ће јасно показати да смо патриоти нас четворица. И да ће се неко морати извинити за наше казне унапријед изречене. Надао сам се у логику и разум. Тада нијесам знао да је безумље већ преовладало.

Партијска комисија је почела рад, колико се сјећам, 6. или 7. августа. У почетку у комисији су били: Чајо Шћепановић, председник, чланови Владо Божовић, Добрила Ојданић, Вуко Радовић, Лука Вујовић. Не знам због чега су отпали касније Вуко Радовић и Владо Божовић. Владо је дао пријаву на мене и био је на неколико засједања комисије. Учествовао је као и остали у испитивању. По Статуту то је било забрањено. Али Статут је био укинут, иако не званично, јер ми смо кажњени и стављени у кућни притвор противно Статуту Партије. Исто тако Добрила Ојданић је дала пријаву на мене, а била је члан Комисије од почетка до завршетка рада. Слушала је моју одбрану и образложења њених оптужби и није јој сметало да суди. Тако је деградирана Партија као политичко руководство и претворила се у оруђе Брозове бирократије, која може све што хоће и све хоће што може. Треба нагласити да ни једна пријава није била ни за најмању партијску казну која се звала опомена. Све су то биле приче са мном и тумачења тих прича. Све у духу Статута. Али сада је Статут елиминисан, програм партије преиначен. Јер док смо се борили за социјализам, овакве оптужбе нијесу могле да се поднесу. А сада је кривица досљедно заступање принципа социјализма. Ја сам се у духу овога размишљања бранио пред комисијом. Понављао сам оно што сам дискутовао пред Покрајинским комитетом. Пало је на мене око 20 пријава, од којих је била тешка само она Војина Божовића, великог спортисте за вријеме старе Југославије. Ја на ту пријаву нијесам хтио ни да одговарам и зачудо ни Чајо Шћепановић јој није поклатио пажњу. Иначе Чајо је видио кривицу чак и у моме осмијеху у претконгресној дискусији у ПК. Неко је навео у свој пријави, не могу да се сјетим ко, да сам се насмијао приликом објашњења Стаљинових писама и Резолуције ИБ-а. Тачно је да Чајо није био председник Комисије који тражи истину, него се понашао као истражник који тражи кривицу. Та судбина ме пратила, мене и моје другове, све до 1989. Правично је навести да су остали чланови партијске комисије били умјерени и одмјерени. Чак је Добрила Ојданић кувала кафу у мом стану.

Комисија је радила са прекидима. Чекала је да падну нове пријаве, па да дођу да изврше саслушавање. То је била касније пракса УДБ-е. Ухапсе "тврдоглавог голооточанина", па притисну на његове пријатеље да изнуде пријаве. За вријеме прекида рада комисије негде око 10. августа уђе милицајац који је стражарио и саопшти тужно да је чуо преко радија вијест да су покушали бјекство преко границе Арсо Јовановић, Владо Дапчевић и Кађа Петричевић, и да је на граници погинуо Арсо Јовановић, и прекиде ту причу. Поћута мало, па рече: "Ште-

та за такве љуђе". Ја сам прећутао. Касније сам прочитао у новинама. Било ми је жао тих људи, али у то вријеме било ми је чудно што су покушали да бјеже. Тада сам искрено помислио да је то нека провокација. На идућем састанку комисије промјену сам примијетио код Чаја Шћепановића. Он је и више цепидлачио и акцентирао наводе из пријава као мој непријатељски рад. Размишљајући о тим пријавама, сјетих се како је Чајо тражио да дам пријаву на Божа Љумовића, са којим нијесам ни једну ријеч насамо проговорио, само да бих себе спасио. Морам напоменути да у саслушање нијесу унесени неки моји ставови на састанцима ПК и из разговора са члановима Политибироа ЦК КПЈ у Београду. Још приликом прораде писама и Резолуције ИБ-а на састанцима ПК је договорено да се у записнике не уносе неке дискусије које би могле да негативно утичу на партијско чланство уколико буду објављене. Исто тако разговарано је да се неке дискусије о Стаљину, о спољној политици наше земље, о СССР итд. не уносе у записник у оригиналу. Зато су претежно наше изјаве декларативне и начелне. Срећом, то се види из мога партијског саслушања из августа 1948. Ево шта сам ја изјавио у том смислу пред партијском комисијом: "Прије свега, на крају састанка ПК закључили смо, да поједине констатације у дискусији за вријеме састанка не улазе у записник и ја сам рекао да ћу моју дискусију писмено формулисати, да се слажем са ставом ЦК КПЈ и по другом писму ЦК ВКП (б). Тада сам у дискусији изјавио жељу, коју и данас имам, да ЦК ВКП (б) и ЦК КПЈ што прије изгледе односе и тиме сачувају јединство међународног радничког покрета (објашњење: умјесто овог ВКП (б) треба да стои: СКП (б)". Моје партијско саслушање донијела је "Побједа" од 4. августа до 10. августа 1989. У ово саслушање пред партијском комисијом није ушла моја анализа на састанку ПК, поред осталог да се у Југославији не може изграђивати социјализам и да јој је у грожена независност ако се одвојимо од СССР-а и осталих социјалистичких земаља. Такође није ушла моја анализа да је наш ЦК требало да пошаље делегацију на састанак ИБ-а, према духу и слову марксизма и марксистичког демократског централизма. Онда се сматрало да би то компромитовало Броза са сарадницима. У 1948. ко је био против империјализма и за јачање антиимперијалистичког фронта није могао другачије да размишља. Друга је ствар ко је смио да рече истину а ко није. А опет друга је ствар ко је наумио да бјежи од социјалистичкога фронта. *Историја се ишце онако каква је била, а не по потреби ондашњих Брозових сарадника и њослушника*, који се бране трбухонаравним језиком да су тобоже они отпочели бобру против "стаљинизма"! Историја зна да су империјалисти деценијама прије њих водили борбу против стаљинизма, односно против свега што је антиимперијалистичко... Удаљих се од Партијске комисије. Ја сам пред том комисијом први пут у мојој партијској биографији доживио крајње неповјерење у комунисте (мислим на Чаја Шћепановића).

новића) и принуду да признам оно што нијесам. У наредном времену тај метод се развио до безумља. Пошто је "историја учитељица живота", историчари су позвани да расвијетле безумља кроз Историју и да укажу младима да се на безумљу нико не васпитава.

На исти начин су саслушавани Вуко Тмушић, Божо Љумовић и Нико Павић. О томе смо касније дуго препричавали. Послије саслушања, према мени су имали посебну тактику, што није био случај са мојим друговима. Саопштили су ми да ћу се хранити у хотелу "Радовчу" који је био у близини мога стана. Наводно, нема ко да ми доноси храну. Ја сам сам излазио из стана трипут дневно и враћао се у стан. Факат, нијесам уочио да ме неко прати. У хотел су одмах почели долазити пријатељи, да питају због чега сам стављен под истрагу. Вјеровао сам да ме неко прати. Једнога дана уочим да два човјека сједе за столом близу мене. Са мном је била Перса Биљурић из Титограда, иначе Делевић из Иванграда, са којом сам се познавао још 1935. јер је била комуниста. Покажем јој њих двојицу. А она рече: то су удбаши, овдје из Титограда. Пуно је другова долазило да разговарамо. Нико тада није имао непријатељски став, али сви су били радознали. Било како било, мислим да је ово био лијеп гест према мени. Пошто је Комисија дуго оклијевала са доношењем одлуке, нијесам био сигуран у пуштање на слободу. Написах Ради писмо да не долази док јој не јавим. Она није знала шта је са мном. Тада наступа оно размишљање о породици која је остала без иједног динара. Још је све неизвјесно, па сам одлучио да јој не пишем ништа друго. Договорали смо се да треба дјецу купити за јесен одјећу, обућу и друге ствари. Још нијесам примио плату, па јој немам шта ни послати. Сваки дан читам у новинама да се односи са источноевропским земљама не поправљају. Тако прође август.

Мислим 1. септембра прије зоре упаде у стан једна група из УДБ-е. Уперо ми један јаку сијалицу право у очи и саопштава да сам ухапшен, да се брзо спреим и да идем са њима у УДБ-у. Не знам да ли сам оштро говорио, али се нијесам умио снаћи шта да обучем и шта да понесем са собом. Један од њих каже да узмем топли веш, новаца за пут итд. Ја тек примио плату. Нијесам имао времена послати Ради ишта. Спетљам све у један кофер. Како ми је револвер био на столу, покушах да га ставим у шифоњер, а један од њих рече да оставим револвер и да ће они да га носе. Питали су ме за кључ од стана, коме да га оставим: рекао сам: Илији Лутовцу. Рекох им да он иде у Иванград и даће га мојој другарици. У УДБ-и Божо, Вуко и Нико. Поздрављамо се, али не као раније. Нијесу нас контролисали, али нама се наметало да ћутимо. Саопштише нам да нас спроводе за Београд, да ћемо тамо бити под судском истрагом и да ће нам се тамо судити. Спроводио нас је мајор Шаулић. Убацише нас у нека шпедитерска кола, у покривену каросерију у којој бијаху неке клупе и много аутомобилских гума. Они

тројица ћуте, ја понешто раколим са њима и спроводницима. И доба-
дим Божу да је његова лимузина нешто љепша. Он ме само оштро
погледа и оћута. Касно смо стигли у Крагујевац. Ту смо морали да
преспавамо у згради УДБ-е. Смјестише нас у ходнику са по два ћебе-
та. Нешто Божо гунђа, никако да се намјести. Нашалих се: Дивно ли
ови Срби дочекаше потпредсједника црногорске владе! Божо се на-
љути, па ми нервозно рече да ћутим. Када смо сјутрадан стигли у Бео-
град уведоше нас у Главњачу која је тај назив добила по строгим мје-
рама према затвореницима. Уведоше нас у једну велику просторију
гдје имађаше много затвореника, али не по линији ИБ-а. Додуше, нас
смјестише у једно предсобље. Ја одмах познадох просторије, јер сам
прије рата ту затваран. И то рекох гласно. Убрзо нас распоредише по
самицама. Мене одведоше у хелију. Да су они добили собе сазнао сам
касније.

Од хладноће у новембру мјесецу добио сам упалу зглобова и пот-
пуно кочење кичме. Шест дана сам у тим мукама живио и у сопстве-
ном измету се упрљао и оквасио. Да бих мање вршио нужду, одбацио
сам храну. И напослетку управник затвора, мој предратни познаник
из студентских дана Павле Баљевић, доведе доктора, који укори Па-
вла што је "довео човјека у такво стање" и одмах предложи болницу.
Павле то одби. Када доктор запријети да ће га тужити, Павле рече да
су тако старији наредили. Онда је доктор категорички захтијевао да
ми се дадне соба са огревом и постељом и заиста сам то добио. Љекар
ме дуго лијечио и залијечио. Али не и излијечио, јер и данас имам хро-
нично обољење зглобова, а нарочито кичме. За Божа, Вука и Ника не
знам ништа. Да ли и њих овако мрцваре. Помишљао да би овакво мр-
цварење за Божа била смрт, јер је он стар, болестан. Док сам лијечен
крајем јесени 1948. и преко зиме 1949. дадоше ми једнога из УДБ-е да
ми помаже. Заиста је био добар. Био је из беранског среза. Храна је
била добра. Док сам био у хелији, била је врло лоша. У тој самици сам
остао до јула 1950. Имао сам друштво само паукове. Бескрајно дуго
сам гледао како разапињу мреже и лове муве. Никада раније нијесам
тако конкретно размишљао као тада, да и људи својим противницима
разапињу своје мреже попут паукова. Нијесам имао другог занимања,
ни разговора, ни новина, нити дописивања са породицом, ничег осим
да гледам паука и муву како се копрца и издише у његовим кандама.
Негдје у прољеће или преко љета 1949. нашао сам у вц-у повеће парче
новина потољено у мокраћи. Извукао сам га и на брзину ставио у
џеп. Пошто се осушио у самици сам могао прочитати извјесне дјелове.
Бјеше то Ђиласов говор, одржан како ми се учинио у Уједињеним на-
цијама. Углавном, прочитао сам да напада Совјетски Савез и схватих
да су односи између Југославије и социјалистичких земаља врло за-
тегнути. Од мојих надања, дакле, све мање остаје. Успјело ми је да
кроз једну илегалну рупицу на прозору (кроз очешану боју на стаклу)

видим наспрам мене Вука Тмушића, па онда Мома Лончаревића и Ника Павића, али Божа нијесам видио. Видио сам касније на чесми за умивање Персу Биљурић-Делевић и Новку Тмушић, Вукову другарицу. Тада сам се много изненадио. Помишљао сам да је и моја другарица затворена. Препао сам се да затварају све на кога сумњају. Знао сам да се Новка и Перса нијесу ни у чему истицале, у било каквим изјавама против нашег руководства. Тада ми се наметало да стално размишљам о породици. Моја сестра има петоро дјеце. И двоје Радино и моје. Мајка стара и болесна. Ни Рада није била доброга здравља. Па ако буде и ухапшена! Све остаје на Видосавине руке. Видосава и ја дали смо земљу задрузи. Да ли је могуће да ће све помријети од глади. Ухватио ме је неки песимизам и све на то мислим. А имам и времена. Двије године у самици: "Сирах тужни без иђе икога". Додуше, упорно сам настојао да побјегнем од тих убитачних мисли и да размишљам о предратном револуционарном покрету и НОБ-у. Често сам постављао себи питање: за шта сам се борио?

Нијесам падао у искушења и разочарења, али јесам падао у нервозу, и то вишега степена. Имао сам времена да размишљам о несобичној борби за идеале и ево како се та борба награђује. То размишљање о идеалима помогло ми је да размишљам и постављам себи питање: Да ли је могуће да ће Руси напасти Југославију? Наравно, увјерен у принципе никада нијесам повјеровоао, чак ни на Голом отоку, да ће СССР или Варшавски пакт напасти Југославију. Вртјело се у кругу то размишљање да не би ни Југославија напала Варшавски пакт. И враћао сам се увијек на почетак: чему затвори и овакви поступци. Додуше, батина није било, али двогодишња самоћа убија човјека ништа мање од батина. Сјећао сам се једног случаја са Цетиња. Један узео ћебад из магацина и понио кући. Удба га затворила. Пошто је грешник био члан партије, у ПК је озбиљно расправљано о томе да ли затварати чланове партије, јер за праве комунисте биле су страшне и партијске казне. Размишљао сам о овоме случају поводом размишљања о принципима и о нашем идеалисању о тим принципима. И, наравно, долазио до закључка да смо и ми затворени због принципа и идеалисања. Ја сам се увијек тјешо тиме да сам поштовао принципе за које сам се борио у рату и прије рата, а да сам затворен од оних који одступају од тих принципа. Иако сам под истрагом провео већ двије године, још нијесам сагледао да су Броз и сарадници издали те принципе. Али да су погријешили - то јесам.

Негдје у јуну и јулу донијеше неке брошуре написане у вези са свађом са Стаљином. Бјеше ту чланака Ђиласових, Кардељевих и других. То је била 1950. година. Из тих брошура сам видио да се заоштрила борба са социјалистичким земљама, не само идеолошка него и политичка и економска. У брошурама се није могла наћи борба против империјалиста у првом плану. Ту бјеше борба против социјалистич-

ких земаља у првом плану. Ја сам у тим брошурама нашао неке цитате из којих сам закључио да је Варшавском пакту у првом плану борба против империјализма, а Броза оптужују да служи империјалистима. И тада принципијелно гледано сазнање да се Варшавски пакт бори у првом реду против империјалиста дало ми је неку потврду мојим схватањима. Послије читања тих брошура помишљао сам да би могло бити да нас пусте на слободу.

У јулу звао ме на разговор Јово Капичић, у канцеларији управника затвора. Када сам видио Јова, синула ми је мисао да ћу бити пуштен на слободу. Поздравили смо се као познаници још из НОБ-а. Послије кратког питања за здравље отвори разговор о неправди коју нама чине Источне земље, па онда о мојој казни, односно кривици да није тешка и да бих могао убрзо бити пуштен, чини ми се да је одредио мјесец дана, ако бих показао извјесну активност овдје у затвору. У разговору је прецизирао да будем старјешина једне собе у којој су информбировци и да помогнем онима који би жељели да ревидирају став и да се врате партији. Мислим да је рекао да и ја ревидирам став. Пошто није сам схватио у чему је суштина те ревизије, поставих му то питање. А он објасни: има информбироваца који желе да се одрекну својих ставова и да је већ настао обрачун у затвору између ревидираца и оних који остају тврдоглаво при Резолуцији ИБ-а. Он је објасни да је настао обрачун између издајника и оних који желе да се поправе. Ја сам му одлучно рекао да не прихватам обрачун међу комунистима и да ја не бих могао учествовати у обрачуну. Капичић је нервозно и брзо реговао ријечима да ћу отићи на такво мјесто гдје ћу проклињати мајчино млијеко које сам посисао. Пође и не поздрави се. Би ми жао на такав растанак. Ни ова истрага без истраге није код мене развила мржњу према тим људима, односно није ми ишчупала вјеру у њих, управо наду да коначно неће поћи у издају социјализма. И за моју несрећу, највише сам вјеровао Брозу, који је носилац издаје тековине НОБ-а и социјализма. За мало дана двије године сам под истрагом, а нико ме ни ријеч није питао о икаквој кривици. Ово је био једини разговор са Капичићем за двије године. И то не о мојој кривици, него да тучем комунисте и родољубе. Ја не сумњам да је Јово хтио да ми помогне, али да сам га послушао изгубио бих све људско што имам.

Тих дана сам фактички чуо јауке у оближњим собама. Но то није дуго потрајало. Скупише нас 23. или 24. јула (у датумима могу да погријешим) у једној великој канцеларији у Главњачи. Очекивао сам саслушање и извођење пред суд. Међутим, у УДБ-и нам прочиташе рјешење стилизовано на четврт табака. Казна је изречена на двије године боравка на одређеном мјесту. Образложење казне је: издаја земље. Уручише рјешења без права на жалбу. Ја сам дао изјаву да не признајем издају земље и да нећу бајаги то потписати. Кажем бајаги, јер се то није могло одвојити. Одведоше нас на жељезничку станицу и поново

затворише у сточне вагоне. Поред нас четворице било је ту још кажњеника везаних по два и два.

Било би дуго да наводим спискове и биографије људи са којима сам живио на радилишту Р101 на Голом отоку. Напомињем да је у Главњачу доведен Петар Комненић 1949. и да је са нама заједно кажњен на двије године и да смо сада на Голом отоку петорица црногорских руководиоца. Већ је познато да је наша барака била смјештена у једној рупи и да је та рупа названа Петрова рупа, због достојанственог држања Петра Комненића. Детаљи о животу и смрти на радилишту 101 могу се наћи у великом броју књига, чланака у новинама, а нарочито су то добро разрадили Милинко Стојановић у књизи *Свједочанства голооточких злочина*, Миливоје Стевановић у књизи *У Титовим фабрикама издајника*, у књизи Кордића *Разголићени ошок* и код многих других стваралаца, нарочито у књизи Драгослава Михаиловића *Голи ошок* који је као књижевник дао импресивну слику тог људског стратишта. Желио бих, међутим, да се осврнем на питање: која је права истина о Голом отоку.

Постоје двије истине о Голом отоку и о 1948. години, и то: (1) истина организатора Голога отока и (2) истина голооточких мученика. Нешто ћу рећи о овој првој.

Истина организатора Голога отока о Голом отоку

Крајем осамдесетих година је изашла истина на видјело о голооточком стратишту. Та истина је погодила многе извршиоце голооточког преваспитања и четрдесетогодишњег безакоња. Из страха од одговорности пред историјом, извршиоци Брозових планова пребацују своју кривицу на своје голооточке жртве. Није чудо. Када се потпуно открију голооточки, односно злочини широм Југославије педесетих и шездесетих година, починиоци тих злочина стануће у први ред пред судом историје. Тада ће одговарати и за клевете да је Голи оток дјело голооточана. Овдје су потребна извјесна разјашњења. Под голооточанима се сматрају заточеници, мученици који су давали отпор колико је ко могао издржати Брозово преваспитање. А њих је, како се зна, апсолутна већина заточеника. Под појмом голооточанин не спадају они заточеници који су на Голом отоку и у другим логорима и затворима постали службеници УДБ-е. Ови службеници су у логорима плаћани добро: пуштани су прије других на слободу, брзо запошљавани, добре припадљности добијали, регулисали стамбено питање брзо, били људи од повјерења и избрисани из списка неподобних. Једном ријечју, тих који су постали службеници УДБ-е нема више од пет процената. Према неким, има и 15%. Али нико се није јавио од поштених истраживача да каже да их има више. Да су логори дјело Броза податке даје Милован Ђилас, један од најближих Брозових сарадника до

1954, када су у многим логорима те мјере мијењања људске природе почеле да попуштају. Али има и таквих сарадника као Светозар Вукмановић Темпо, Јово Капичић, и многи други, који крију истину о Голоточком отоку. А специјално Јово Капичић све злочине приписује голооточанима! Сваки човјек има право да лијечи своје болести како хоће, али нема право да их пресађује на праве људе. Голи оток је, поред злочина, и највећа срамота бачена на част народа Југославије. И умјесто да ти људи помогну да се у цјелости открије истина, да се скине љага са народа и кажу коме припада та срамота, они чине другу срамоту и клеветају своје жртве! Овдје је баш најподесније да наведемо примјер који негира Капичића и њему сличне. Броз је био принуђен, да би спасио власт од народа, да хапси људе и послуже голооточке ере. Али Голи оток се више није поновио, сем у изузетним случајевима. Зашто? Зато што режим није организовао нове голе отоке. Али није само то. Није их ни могао организовати. Ево примјера.

На Светом Гргуру 1959, када је Броз интернирао пар стотина голооточана, покушао је да обнови голооточно преваспитање. Као и први пут, доведено је око 30 криминалаца, а тврдило се да су то усташе. Рекли су да их је Управа довела да нас преваспитавају. Било како било, ми смо направили протестни митинг пред Управом. Говорили су Божо Љумовић и други. Када су усташе почели да туку наше другове, ми смо их камењем дотјерали до Управе гдје су нашли спас. Убрзо је дошло наређења из Београда да се 30 усташа пребаци негдје другдје. Логораши су написали петицију Савезној скупштини, гдје смо протествовали и написали да Управа покушава да обнови голооточке злочине. Из Београда је дошла екипа из руководства УДБ-е на челу са Јеричевићем, која је нормализовала стање. Дакле, режим је могао да обнови тортуру јер је имао све могућности. А и ми нијесмо били оптерећени паролом УДБ-е: "Повратак другу Титу и партији". На ову паролу истраживачи треба да се осврну. Она је можда највише допринијела да неки логораши постану службеници УДБ-е, тј. сарадници у тучи и мучењима. То су оних 5-15% о којима је било ријечи. Послије одласка Јеричевића изоловани смо у пар наврата: Лабуд Кусовац, Душко Бркић, Анте Ћиноти, Љубо Вушовић, Маријан Машковић, Иван Молнар и Радивоје Вукићевић. У изолацији смо остали до краја 1960, када је логор распуштен а ми пуштени на слободу. Једино је Љубо Вушовић осуђен на годину и по због неког самоиницијативног иступа. Углавном, безакоње је владало у земљи, са блажим нијансама, све до Брозове смрти, односно до краја осамдесетих година.

Резиме речено̄ и још њонеш̄ио

Брозовци стално тврде да је оснивање Голог отока посљедица опасности од напада Руса на Југославију. Историјски то није тачно. Четр-

десет осме свијет је био подијељен на два блока - империјалистички и антиимперијалистички. СССР, односно антриимперијалистички блок, водио је мирољубиву политику, а антиимперијалистички блок био је у офанзиви и организовао је хладни рат. Империјалисти су имали и атомску бомбу. Економски су били јачи. Према томе, ни једно војно жариште тадашњи Варшавски пакт није желио, јер је водио мирољубиву политику. Људи који су хтјели да знају знали су онда да Црвена армија никоме не пријети. Али брозовцима је та оптужба потребна да оправдају хапшења и масакрирања традиционалних пријатеља Совјетског Савеза и пријатељства Југославије са Совјетским Савезом. Иначе, да је Варшавски пакт хтио да нападне Југославију, могли су је освојити за врло кратко вријеме. Брозова опозиција је дала изјаву још у априлу 1948. да је против свађе, односно да је за измирење. Броз је радије прешао са Истока на Запад за врло кратко вријеме. Све оне који су жељели измирење прогласио је непријатељима партије Тита. А нешто касније Броз је проширио "непријатељство" према Југославији на све који су били за измирење.

Да ли су голооточани издајници земље и социјализма?

Да би неко био издајник, мора да се побуни против постојећег правног поретка. Голооточани су настојали да тај и такав поредак какав је био до бјекства Брозовог на Запад учврсте, изграде и учине живот срећним. Када се Броз одлучио да пређе на Запад 1948, срушио је тај дотадашњи правни поредак, обезвриједио постојеће законе, обезвриједио Статут партије и Партију и први дан послје Конгреса почео са масовним хапшењима комуниста и родољуба. Броз је срушио тековине НОБ-а својом издајом социјализма и издајом антиимперијалистичког блока. Голооточани су остали вјерни и тим и другим тековинама НОБ-а. Броз је издао одлуке Петог конгреса, који је остао вјеран тековинама НОБ-а, социјализму и нашим вјерним ратним и традиционалним савезницима. Поставља се питање: Ко је кога издао? Ако бисмо се везали формално за ријеч *издаја*, голооточани нијесу хтјели поћи са Брозом у издају. Ако су голооточани нешто издали, издали су издајника, а остали вјерни земљи, социјализму и антиимперијалистичком блоку. Нико није вјеровоа Брозу да су голооточани 1948. били издајници. Да би се са њима обрачунавао, боље рећи да би се са народом обрачунао, завео је страх и терор, пришао испирању мозга и насилно наметнуо људима да "повјерују" да су голооточани издајници. Јер ко није повјеровоа одмах је и сам постајао голооточанин, "издајник" и "стаљиниста", и тако своју главу ставио у торбу. Сазнање да нијесу издајници, односно то увјерење дало им је снагу да издрже муке за које природа није припремила људски организам и да остану најискренији патриоти СФРЈ.

Да ли голооточани имају рачуна да се отворе архиви УДБ-е о голооточком времену?

Голооточани упорно траже да се архиве отворе. Титоисти и неки необавијештени културни и јавни радници пишу или изјављују да се у тим архивама налазе подаци да су малтене сви голооточани били нељуди на Голом отоку, да су сами организовали међусобни терор, да су се тукли као дивљаци, да је тукао отац сина и син оца и још толико бруке и срамоте колико је титоиста обдарен да оклевета. Истина је да је било случајева, и то од оних који су тамо постали службеници УДБ-е, а није истина да је то било правило на Голом отоку. О томе сам дао доста података у претходном тексту, али не треба се плашити од понављања. Основна парола УДБ-е била је да нико не смије изаћи поштен са Голог отока. Око тога су ломљене руке, ноге, ребра, око тога су многе главе пале само да би се част сачувала. И, како сам већ рекао, код апсолутне већине голооточана воља је била чвршћа од батина и голооточког камења.

Што се тиче архива, њих су писали батинаши. А батинаш не може бити свједок пред историјом за своју жртву. Није чудо што се батинаши бране свим средствима, али је чудо што има још понекога који се на батинаша позива. Голооточани сматрају патриотским чином отварање архива, да би могли да објасне под каквим су околностима те архиве стваране и да посвједоче сломљеним рукама, откинутим ногама, сломљеним вилицама, избивеним зубима и поремећеним распоредом ћелија у мозгу од трогодишњих, четворогодишњих и мултигодишњих удараца по глави. Апелујемо на све надлежне да што прије отворе архиве УДБ-е о преваспитању голооточана. Свуда се осјећа снажан отпор титоиста да се чује глас жртава које хтјеле-не хтјеле немају снаге да изнесу своје патње због тога што су вољели социјалистичку Југославију.

Да ли су голооточани "стаљинисти"

Историјски гледано, стаљинизам је настао између два свјетска рата из уста империјалистичких пропагатора против комунизма. Империјалисти су се бојали СССР-а и пораста комунизма у свијету. За своје интересе били су спремни на све. Жељели су да униште СССР силом и да комунизам компромитују свим могућим средствима. Стаљина су се посебито бојали, и све што је он радио позитивно империјалисти су у пропаганди изопачавали као негативно. Његове успјехе, који су били много већи од неуспјеха, приказивали су као пропаст човјечанства. Империјалисти су приказивали Стаљинове грешке, којих је било несравњиво мање од успјеха, као стаљинизам, тј. као суштину социјализма. На жалост, титоисти су позних педесетих година преузели ту пропаганду од империјалиста и позитиван стаљинизам приказивали као

негативан, набрајајући Стаљинове грешке а намјерно кријући Стаљинове успјехе. Ето генезе тог појма, ето и начина на који су титоисти преузели од империјалиста "стаљинизам". Ни на крај памети ми није да браним Стаљинове грешке, али ни голооточки холокауст није ме могао натјерати да повјерујем у "стаљинизам" империјалиста и титоиста.

Овдје је битно познавати када се и како зачео "стаљинизам" и антисоцијализам код Броза и његових најближих сарадника. Према Ђиласу, антисовјетизам се зачео одмах после рата. А према историјским подацима код Броза се антикомунизам зачео још 1944, када је обећао Черчилу да ми у Југославији нећемо изграђивати социјализам совјетског типа. Тај свој антисовјетизам су протурали за леђа, оговарања, не износећи га на јавност. Марксизам предвиђа различите путеве у социјализам, али не предвиђа оговарања и сплеткарења. Сам Стаљин, још у првом писму из марта 1948, наглашава слободу критике међу социјалистичким земљама. Даље, критикујући Кардеља, који је изнио своје мишљење да Југославија постане дио СССР-а, Стаљин је рекао да свака социјалистичка земља има свој пут у социјализам, односно своје специфичности. Према томе, клевета је да је Стаљин хтио све унифицирати и ставити под своје "шапе". У Стаљиновим писмима до Резолуције стоји само убјеђивање да се очува јединство антиимперијалистичког фронта и критика југословенског руководства које то јединство потајно разбија. То је суштина свих Стаљинових писама. А суштина одговора југословенског руководства је негирање грешака, клетва на вјерност Стаљину и потајно прелажење из антиимперијалистичког блока у империјалистички блок, што је од *a* до *и*жице историја потврдила.

Опозиција Брозу није знала све о ставовима југословенског руководства, па се није ни могла јасно поставити према скривеним Брозовим ставовима. Историјска је истина да се опозиција Брозу још у априлу изјаснила на више мјеста у Југославији да се не одвајамо од СССР-а и, ако се одвојимо, јасно је речено, Југославија ће се наћи у опасности. Ја сам живи свједок са се у ПК Црне Горе изјаснило шест другова да се води таква политика која нас неће одвојити од антиимперијалистичког блока и која неће опстанак СФРЈ довести у опасност. То су исто мислили, иако нијесу рекли, и остали чланови ПК. Тек, како сам раније навео, после другог доласка Вељка Мићуновића после Резолуције ИБ-а наступила је извјесна диференцијација у ПК. Наравно, пошто се већ Броз тајно одлучио да пребјегне из антиимперијалистичког блока није прихватио сугестије, ни прије ни после, партијског чланства и републичких руководства. Али прихватио је империјалистичку пропаганду педесетих година да води борбу против "стаљинизма" и да све патриоте своје другомишљенике подвргне најстрашнијим мукама због тобожњег "стаљинизма". Давно је писао славни Нушић, још крајем прошлога вијека, да, бирократија када сједи на

трећој степеници власти не види ништа, ни народ, сем своје интересе. Зато је код Обреновића одлежао своје године робије. Одувијек је депотска бирократија истину претварала у неистину и онда кажњавала оне који причају истину.

*Моћ истине од 1948. године и закључци ове приче о
голооточкој истини*

Према великом писцу југословенског опредјељења Мешу Селимовићу " *Истина је моћ којом се врше промјене*". Селимовић је свакако мислио на прогресивне промјене. Истина је сама по себи прогресивна. Опозиција Брозу се опредјелила за истину од 1948. Опозиција и истина су закопаване сто вати под земљом, али су као Феникс из пепела поново васкрсле. Оне су утицале на промјене крајем осамдесетих година. У народу је тињала истина и изашла на видјело. Од даљег развитка зависи да ли ће се разбуктати и отјелотворити у пуноме сјају. У сваком случају треба поздравити СФРЈ као прелаз на путу остварења будућих народних жеља. У то не треба сумњати, јер истина има сву моћ да води ка будућим прогресивним промјенама. Вјерујем да опозиција Брозу од 1948. неће посустати и неће се одвојити од народа док истина не засија пуним сјајем. Истина позива све прогресивне снаге да буду на окупу и у земљи и у свијету у борби за изградњу праведног друштва у којему ће човјек човјеку бити човјек. Тај циљ се не постиче макијавелизмом, него комунизмом или неким системом са другим називом у којему ће човјек човјеку бити "врховно биће", како су се давно изразили револуционарни класици. Кроз титоизам никад се тај циљ не може остварити, јер његова суштина од 1948. то доказује. Увијек је једно мислио, друго говорио и треће радио Јосип Броз Тито: 1. проповиједао је марксизам, хапсио и убијао марксисте; 2. клицао је СССР-у, а потајно радио противу њега, а јавно када је пришао империјалистима, иако је против њих тобоже "сипао ватру"; 3. Стаљина је дизао у небеса, а истовремено му радио о глави; 4. клицао је братству и јединству, а шездесетих година зачео политику осамостаљивања република, да би седамдесетих разбио Србију на скоро самосталне покрајине; 5. његови говори су били испуњени паролама о слободи човјека, а око милион људи је било обухваћено најтежим прогонима и на слободи и у логорима; 6. толико је говорио о слободи штампе, а цензура га је демантовала на сваком кораку; 7. хуманизам је Брозу прва ријеч била, а друга хапшења и прогони; 8. његов науч "фабрике радницима" завршавао се практично са новцем у џеповима бирократије; 9. бесједе о законитости губиле су се у безакоњу у читавој земљи, итд.

Све позитивне и прогресивне успјехе Броза и брозоваца које наука утврди голооточани поздрављају. Зашто? Зато што нијесмо брозовци и што волимо истину.